UGC - CARE LISTED

ISSN: 0974 - 8946

अनुसन्धान-प्रकाशन-विभागीया त्रैमासिकी शोध-पत्रिका

शोध–प्रभा

(A Refereed & Peer-Reviewed Quarterly Research Journal)

44 वर्षे चतुर्थोऽङ्कः (अक्टूबरमासाङ्कः) 2019

प्रधानसम्पादकः
प्रो.रमेशकुमारपाण्डेयः
कुलपतिः

सम्पादकः
प्रो.शिवशङ्करमिश्रः

सहसम्पादकः
डॉ.ज्ञानधरपाठकः

श्रीलालबहादुरशास्त्रीराष्ट्रियसंस्कृतविद्यापीठम्
(राष्ट्रियमूल्याङ्कन-प्रत्यायनपरिषदा 'ए' श्रेण्या प्रत्यायितः, मानितविश्वविद्यालयः)
नवदेहली-16

विषयानुक्रमणिका

संस्कृतविभागः

1. पूर्वोत्तरमीमांसादर्शनयोर्देवतातत्त्वम्	प्रो. रामानुज उपाध्यायः	1-4
2. विशिष्टाद्वैतमते ब्रह्मणः सर्वशब्दवाच्यत्वम्	प्रो. के. अनन्तः	5-9
3. न्यायदर्शनीयविशिष्टशक्तिवादविमर्शः	डॉ. रामचन्द्रशर्मा	10-16
4. विलियमवर्ड्स्वर्थप्रतिपादितानां साहित्यिकसमीक्षासिद्धान्तानां विमर्शः	डॉ. सुमनकुमारझाः	17-26
5. बौद्धशिक्षायां मानवधर्मः	डॉ. ऋषिराजः	27-31
6. 'जानकीजीवन' महाकाव्ये युगबोधविमर्शः	डॉ. दिनेशकुमारगर्गः	32-38
7. पुराणेषु वृक्षायुर्ज्ञानम्	श्रीखेमराजरेग्मी	39-43
8. प्राच्यपाश्चात्यमतयोरयनांशस्वरूपम्	श्रीअरुणशर्मा	44-47
9. आचार्यविश्वनाथकृतध्वन्यालोकमतखण्डनस्य लोचनदिशामण्डनम्	श्रीरविकान्तो भारद्वाजः	48-52

UGC - CARE Listed
अक्टूबर-दिसम्बर, 2019

शोधप्रभा
वर्ष : 44, चतुर्थोऽङ्कः

विलियमवर्ड्स्वर्थप्रतिपादितानां साहित्यिकसमीक्षासिद्धान्तानां विमर्शः

डॉ.सुमनकुमारझाः*

William Wordsworth (7 April 1770 – 23 April 1850) was a major English Romantic poet who, with Samuel Taylor Coleridge, helped to launch the Romantic Age in English literature with their joint publication Lyrical Ballads (1798) . Wordsworth's magnum opus is generally considered to be The Prelude, a semi-autobiographical poem of his early years that he revised and expanded a number of times. It was posthumously titled and published, before which it was generally known as "the poem to Coleridge". Wordsworth was Britain's poet laureate from 1843 until his death from pleurisy on 23 April 1850. The second of five children born to John Wordsworth and Ann Cookson, William Wordsworth was born on 7 April 1770 in Wordsworth House in Cockermouth, Cumberland, part of the scenic region in northwestern England known as the Lake District. His sister, the poet and diarist Dorothy Wordsworth, to whom he was close all his life, was born the following year, and the two were baptised together. They had three other siblings: Richard, the eldest, who became a lawyer: John, born after Dorothy, who went to sea and died in 1805 when the ship of which he was captain, the Earl of Abergavenny, was wrecked off the south coast of England; and Christopher, the youngest, who entered the Church and rose to be Master of Trinity College, His notable works are **lyrical ballads**, poems, in two volumes, The Excursion, The prelude, i wandered as a cloud , literary movement- Romanticism

पाश्चात्यकाव्यशास्त्रस्य विकासयात्रायां विलियमवर्ड्स्वर्थमहोदयस्यावदानं नूनमेव महत्त्वपूर्णं प्रतिभाति। तेन अष्टादश-शताब्द्यां प्रचलितां काव्यरचनाशैलीं निराकृत्य, नवशास्त्रवादेन सह साहित्यसमीक्षासिद्धान्तस्य यः सम्बन्धः पूर्ववर्तिभिर्विचारकैः स्थापित

UGC - CARE LISTED

ISSN: 0974-8946

अनुसन्धान-प्रकाशन-विभागीया त्रैमासिकी शोध-पत्रिका

शोध-प्रभा

(A Refereed & Peer-Reviewed Quarterly Research Journal)

45 वर्षे द्वितीयोऽङ्कः (अप्रैलमासाङ्कः) 2020

प्रधानसम्पादकः
प्रो.रमेशकुमारपाण्डेयः
कुलपतिः

सम्पादकः
प्रो.शिवशङ्करमिश्रः

सहसम्पादकः
डॉ.ज्ञानधरपाठकः

श्रीलालबहादुरशास्त्रीराष्ट्रियसंस्कृतविश्वविद्यालयः
केन्द्रीयविश्वविद्यालयः
नवदेहली-16

विषयानुक्रमणिका

संस्कृतविभागः

1. अर्थनिर्धारणे वैदिकस्वराणां वैशिष्ट्यम्	**प्रो. रामानुज उपाध्यायः**	1–4
2. आइ.ए.रिचर्ड्सप्रतिपादितानां काव्यशास्त्रीयसिद्धान्तानां विमर्शः	**प्रो. सुमनकुमारझाः**	5–15
3. न्यायवैशेषिकदर्शनयोः लौकिकन्यायानां शिक्षणप्रविधिरूपेण प्रयोगः	**डॉ. अनीता राजपालः**	16–24
4. मेघदूते स्त्रीवाचकपदानां वैशिष्ट्यम्	**डॉ. बी. बी. त्रिपाठी**	25–30
5. श्रीमद्वाल्मीकिरामायणे राजपोषितानि वनान्युपवनानि च	**डॉ. गोपालकुमारझा**	31–37
6. सहशब्दशक्तिनिर्णयः व्युत्पत्तिवाददिशा	**डॉ. बालमुरुगुन् रविचन्द्रः**	38–45
7. वेदविज्ञाने षोडशकलः	**डॉ. लक्ष्मीकान्तविमलः**	46–55
8. पुराणवाङ्मये वर्णितानां सदाचाराणां विश्लेषणम्	**श्रीमतिः प्रियंवदा काफ्ले**	56–72
9. प्रमाणमञ्जर्यामिन्द्रियाणां स्वरूपविमर्शः	**श्रीनवीनकुमारः**	73–77

आइ.ए.रिचर्ड्सप्रतिपादितानां काव्यशास्त्रीयसिद्धान्तानां विमर्शः

प्रो.सुमनकुमारझाः*

Ivor Armstrong Richards (26 February 1893 – 7 September 1979), known as I. A. Richards, was an English educator, literary critic, and rhetorician whose work contributed to the foundations of the New Criticism, a formalist movement in literary theory, which emphasized the close reading of a literary text, especially poetry, in an effort to discover how a work of literature functions as a self-contained, self-referential aesthetic object.

Richards' intellectual contributions to the establishment of the literary methodology of the New Criticism are presented in the booksThe Meaning of Meaning: A Study of the Influence of Language upon Thought and of the Science of Symbolism (1923), by C. K. Ogden and I. A. Richards, Principles of Literary Criticism (1926), Practical Criticism (1929), and The Philosophy of Rhetoric (1936).

पाश्चात्यसाहित्यिकसमीक्षकेषु रिचर्ड्समहोदयस्य स्थानमनुपमं वर्तते। रिचर्ड्समहोदयस्य जन्म इंग्लैण्डदेशस्य चेशायनगरे 1893 ई.वर्षेऽभूत्। अनेन क्लिफ्टन-कैम्ब्रिजविश्वविद्यालयाभ्यां शिक्षाऽधिगता। कैम्ब्रिज-पेकिंग-हार्वर्डविश्वविद्यालयेषु अनेन मनोविज्ञानमर्थविज्ञानमाङ्ग्लसाहित्यञ्चेति विषया अध्यापिताः। हार्वर्डविश्वविद्यालयेऽयमाङ्ग्लसाहित्यविषयस्य आचार्य आसीत्। कैम्ब्रिजविश्वविद्यालयेऽयं मनोविज्ञानार्थविज्ञानयोरध्यापनमपि चकार। यस्य महान् प्रभावः पश्चिमजगति प्रससार। तेन यद्यपि नैकं ग्रन्थाः विरचिताः, परं तेषु प्रमुखाः सन्ति- **प्रिंसिपल ऑफ लिटरेरी क्रिटिसिज्म (१९२४), प्रैक्टिकल क्रिटिसिज्म (१९२९), फिलोसफी ऑफ रिटोरिक (१९३६), हाउ टु रीड ए पेज (१९४२) च।**

* आचार्यः, साहित्यविभागः, श्री.ला.ब.शा.रा.सं.विश्वविद्यालयः,नवदेहली-16

UGC CARE LISTED

ISSN 2278-0416

हरिप्रभा

अन्ताराष्ट्रिया मूल्याङ्किता त्रैमासिकी शोधपत्रिका

PEER REVIEWED, REFEREED, OPEN ACCESS, INDEXED
INTERNATIONAL QUARTERLY RESEARCH JOURNAL (UGC CARE LISTED)

वर्षम् : १९, अंङ्क : ०१-०३, जनवरी - मार्च - २०२२

हरित्वता वर्चसा सूर्यस्य श्रेष्ठै रूपैस्तन्वं स्पर्शयस्व।
अस्माभिरिन्द्र सखिभिर्हुवानः सध्रीचीनो मादयस्वा निषद्य॥
(ऋक् १०/११२/३)

हरियाणा – संस्कृत – अकादमी, पंचकूला

अनुक्रमणिका

सम्पादकीयम्

१ अभिज्ञानशाकुन्तले निहितं स्त्रीचिन्तनम् — डॉ. अनिलकुमारः

२ शाकुन्तलं सेव्यतामित्यत्र कालिदासस्य वैशिष्ट्यम् — डॉ. शान्तिलालसालवी

३. उपनिषद्पृष्ठभूमौ उद्गीथस्य विवेचनम् — अंग्रेजः

४ गोपथब्राह्मणे सुभाषितेषु निहितानि जीवनतत्त्वानि — डॉ. देवीसिंहः

५ भगवद्गीतायां कर्मयोगस्तन्महत्त्वञ्च — मुकेशकुमारः

६. काव्यादर्शे श्लोकादर्शसन्दर्भः — डॉ. राधावल्लभशर्मा

७. पाश्चात्यकाव्यशास्त्रे औदात्त्यसिद्धान्तविमर्शः — प्रो. सुमनकुमारझाः

८ प्रातिपदिकग्रहणे लिङ्गविशिष्टस्यापि ग्रहणम् इति परिभाषासमीक्षणम् — डॉ. अशोककुमारमिश्रः

९. मम्मटदिशा काव्यनिबन्धनम् — डॉ. रविः

१० ध्वनेराद्योपादान विमर्शः — डॉ. राजकुमारमिश्रः

११. "उरण् रपरः" इति सूत्रविषये कौस्तुभसुधानिधिकृन्मतसमीक्षा — डॉ. पंकजकुमारव्यासः

UGC CARE Listed

ISSN 2278-0416

पाश्चात्त्यकाव्यशास्त्रे औदात्त्यसिद्धान्तविमर्शः

*प्रो. सुमनकुमारझा:

पाश्चात्त्यकाव्यशास्त्रेतिहासे ये-ये काव्यशास्त्रिणोऽभवन् ते सर्वे स्वीयेन वैदुष्येण अभिनवचिन्तनेन च साहित्यसमीक्षणस्य मार्गमग्रे तेनुः। तेषु पाश्चात्त्यसाहित्यसमीक्षकेषु लॉन्जाइनसमहोदयोऽन्यतमो विद्यते। अनेन साहित्यसमीक्षकेण निरूपितः औदात्त्यसिद्धान्तः पाश्चात्त्य-साहित्यसमालोचनायां विशिष्टं स्थानं विभर्तीति निश्चप्रचम्। अरंस्तूमहोदयानन्तरं लॉन्जाइनसमहोदयो यूनानदेशस्य महान्विचारकः साहित्यसमीक्षकश्च मन्यते। कैश्चिद्विद्वद्भिरयम् ई. पूर्व तृतीयशताब्द्याः यूनानीचिन्तको मन्यते, कैश्चिच्च प्रथमशताब्द्यां रोमदेशस्य काव्यशास्त्री मन्यते। यथातथ्यं किञ्चिदपि स्यात्, अस्य समयः ई. पूर्वतृतीयशताब्द्यां स्वीक्रियते पाश्चात्त्यविद्वद्भिः। अनेन साहित्यसर्जनाय समीक्षणाय च औदात्त्यसिद्धान्तः प्रतिष्ठापितः, यतः तदानीन्तने युगे साहित्ये न्यूनता परिलक्ष्यते स्म, कवयः काव्येषु नवत्व-चमत्कारयोः प्रदर्शनमधिकं कुर्वन्ति स्म, अतः तां प्रवृत्तिं निरसनाय अपि च काव्यसर्जनाय नवीनमेकं तत्त्वमुद्घाटितं यदुदात्ततत्त्वनाम्ना प्रसिद्धिमवाप्तवान्।

कालान्तरे तत्त्वस्यास्य विस्तारः औदात्यसिद्धान्तरूपेण सञ्जातः। अनेन सिद्धान्तेन लॉन्जाइनसमहोदयस्य प्रतिष्ठा साहित्यसमीक्षकत्वेन सञ्जाता। **पेरिहुप्सुम** (दि सब्लाइम) इत्यस्मिन् ग्रन्थे तेन उदात्ततत्त्वं सविस्तरेण विवेचितम्। **'पेरिहुप्सुमः'** (The Sublime) इत्यस्य ग्रन्थस्यान्वेषणं षोडशशताब्द्यां बभूव। ग्रन्थस्यास्य प्रथमं संस्करणं १५५४ ई. मध्ये प्रकाशितं यदिदानीमपूर्णं मन्यते। **'पेरिहुप्सुस'** इत्यस्य आङ्गलानुवादः **'दि सब्लाइम'** इति नाम्ना प्राप्यते। ग्रन्थस्य यावान् अंश उपलभ्यते, तत्र खण्डद्वयं वर्तते। प्रथमे खण्डे उदात्तशैली विवेचिताऽस्ति, द्वितीयं खण्डे च कलाया आधार- भूततत्त्वानि प्रकाशितानि सन्ति। औदात्त्यसिद्धान्तः काव्यरचनायै महत्त्वपूर्णः प्रतिभाति। लॉन्जाइन- समहोदयेन काव्येषु औदात्त्यतत्त्वं प्रतिष्ठाप्य साहित्यं विशिष्टं भव्यं च भवेदिति प्रयत्नः कृतः। सिद्धान्तेऽस्मिन् तेन तथ्यमिदं प्रकाशितं यत्केषां वृत्तानां तथ्यानां च समावेशेन काव्येषु औदात्यं प्रतिष्ठापयितुं शक्यते। तन्मते भावानां विचाराणाञ्च उदात्तता एव साहित्यस्य वैशिष्ट्यं निर्धारयति। औदात्त्येनैव पाठको दर्शकः श्रोता च साहित्येन प्रभावितो भवति। सहृदयसामाजिकाः साहित्यं प्रत्याकृष्टाः भवन्ति। काव्यस्योद्देश्यं भवेत् उदात्तवर्णनमुदात्तप्रभावसंप्रेषणञ्च।

लॉन्जाइनसमहोदयस्य औदात्त्यसम्बद्धावधारणा व्यापिका महती च विद्यते। तत्र साहित्येतरविषयाः यथा इतिहास-धर्म-दर्शन-संस्कृति-सभ्यताप्रभृतयोऽपि समाविश्यन्ते। अनेन औदात्त्यस्य प्रेरणा कैसिलियसमहोदायस्य शोधनिबन्धात् गृहीता, यस्य निबन्धस्य शीर्षक

* साहित्यविभागः, श्रीलालबहादुरशास्त्रीराष्ट्रियसंस्कृतविश्वविद्यालयः नवदेहली-१६
दूरभाषः- ८८५१८८६१५१, ९८६८०८५७८५, e-mail - sumanjhalbs@gmail.com